

SCHOOL - AVAILABLE FOR ALL

Violeta Iv. Kyurkchiyska, Svetlana G. Dimitrova

ABSTRACT: Together, it is a key word in today's educational policy. This adverb, which carries the meaning of joined, generates the concept of the new vision of the Bulgarian school. A school in which children with different skills and abilities are being educated, which meets the European standards of openness, humanization, democratization, personal orientation.

KEYWORDS: inclusive education, initial confusion

Изследването е финансирано по вътрешноуниверситетски проект № РД-08-128/07.02.2018 г. на Шуменски университет „Епископ Константин Преславски“.

Заедно е ключова дума в образователната политика на съвременния етап. Това наречие, което носи смисъла на *съвместно, общо*, изгражда концепцията за новата визия на българското училище. Училище, в което **едновременно се обучават деца с различни възможности и умения**, такова, което отговаря на европейските стандарти за откритост, хуманизация, демократизация, за личностна ориентация. В резултат на това е необходимо изграждане на среда, която е достъпна за всички, адаптирана към нуждите на съвременните социални реалности, които са в основата на реформа в образователната система. Среда, в която се обучават *заедно деца, които не владеят български език, деца в риск, деца със специални образователни потребности (СОП), деца със специфични обучителни трудности (СОТ) и ученици с изявени дарби*.

Новите реалности, резултат от обществените промени, поставят пред държавата отговорността да превърне българското училищно образование в модерно, достъпно и качествено. Това налага преустройство и изменение, въвеждане на нещо ново и по-добро, което намира израз в Закона за предучилищно и училищно образование [2], влязъл в сила от 1.08.2016 година, имащ амбицията да бъде основа на реформата. В него са регламентирани задължителните изисквания за резултатите, условията и процесите за тяхното постигане чрез държавни образователни стандарти (ДОС). Един от осемнадесетте стандарта е **ДОС за приобщаващото образование**. Той има за цел да определи условията и начините за осигуряване на подкрепа за равен достъп до качествено образование и за развитие на потенциала на всяко дете и ученик с цел неговата личностна, професионална и гражданска реализация в обществото. Стандарт, който е резултат от необходимостта специалното образование да има приоритетно значение в българската образователна политика. Само когато се откликне на потребностите и интересите на всички деца, може да се твърди, че в центъра на реформата е детето. Реформа, породена от факта, че образованието е сложен процес, зависещ от множество перманентно изменящи се фактори. Главна ценност в образователната система обаче е детето (ученикът) и затова всяка идея трябва да бъде осмисляна през призмата на тази ценност. На това разбиране е основан и стандартът *Приобщаващо образование*.

Според Наредба на МОН [5] се уреждат обществените отношения, свързани с осигуряване на приобщаващото образование на децата и учениците в системата на предучилищното и училищното образование, както и с организацията и управлението на процеса на предоставяне на подкрепа за личностно развитие. Наредбата за приобщаващо образование **е в подкрепа на всеки ученик** – както към изоставащите ученици и тези със специални образователни потребности, с трудности, така и към надарените. „Приобщаващото

образование (Чл. 3. ал.1 Наредба за приобщаващото образование) е процес на осъзнаване, приемане и подкрепа на индивидуалността на всяко дете или ученик и на разнообразието от потребности на всички деца и ученици чрез активиране и включване на ресурси, насочени към премахване на пречките пред ученето и научаването и към създаване на възможности за развитие и участие на децата и учениците във всички аспекти на живота на общността.” Според същия член (3, ал.2, т.5) се подsigурява „равнопоставеност и недопускане на дискриминация при провеждане на предучилищното и училищното образование, гаранции за които са създадените условия за обучение на всички деца и ученици *заедно*, независимо от трудностите и различията, които може да възникнат в процеса на ученето и научаването и при участието им в дейността на детската градина или училището”. Тази максима на приобщаващото образование определя новата визия на българското училище, което трябва да го направи среда – достъпна за всички. Тенденцията в тази насока е залегнала и в останалите *принципи* на приобщаващото образование, а именно:

- гарантиране на правото на всяко дете и ученик на достъп до детска градина или училище най-близо до неговото местоживееие и на правото му на качествено образование;
- гарантиране на достъпа на всяко дете или ученик до подкрепа за личностно развитие в зависимост от неговите индивидуални потребности с оглед възможността за възникване на затруднения в процеса на обучението и приобщаването и на необходимостта от подходяща подкрепа;
- прилагане на диференцирани педагогически подходи в съответствие с интересите и стимулиращи мотивацията на детето и на ученика, съобразени с възрастовите и социалните промени в живота му и адаптирани към способността му да прилага усвоените компетентности на практика;
- приемане и зачитане на уникалността на всяко дете и ученик – индивидуалните потребности и възможности, личностните качества, знанията, уменията и интересите, на които образователната институция трябва да отговори по подходящ начин, така че детето или ученикът да развият максимално своя потенциал;
- равнопоставеност и недопускане на дискриминация при провеждане на предучилищното и училищното образование, гаранции за които са създадените условия за обучение на всички деца и ученици заедно, независимо от трудностите и различията, които може да възникнат при ученето и научаването и при участието им в дейността на детската градина или училището;
- системен и холистичен подход на организация и сътрудничество на образователните институции в областта на приобщаващото образование на всички равнища – управление и екипност, използване на приобщаващи педагогически практики, създаване на сигурна и подкрепяща среда, участие на родителите, мониторинг на процеса и на качеството на подкрепата за личностно развитие, както и на влиянието им върху обучението и постиженията на децата и учениците;
- сътрудничество между всички участници в процеса на приобщаващото образование – детската градина, училището, центърът за подкрепа за личностно развитие, детето, ученикът, семейството и общността;
- намаляване на влиянието на социалните неравенства върху ученето и върху участието на децата и учениците в дейността на детската градина или училището;
- нетърпимост към дискриминиращите нагласи и поведение и подготовка на децата и учениците за живот в приобщаващо общество;
- гъвкавост и динамичност на процеса на приобщаващото образование съобразно потребностите на децата и учениците и в зависимост от спецификата на обществения живот.

Готово ли е обществото и българското училище да реализира залегналите в *Наредбата* принципи на приобщаващо образование?! Изброените постулати изискват преодоляване на бариери, свързани с:

- осмисляне на различията/ разнообразието;

- отрицателни нагласи относно съвместното обучение на деца в норма и такива със специални нужди;
- критерии за оценка, които възпрепятстват приобщаването;
- общността като ресурс;
- комуникация и единни подходи в работата на ангажираните с ученика професионалисти;
- занижени очаквания към децата с различни потребности;
- висок акцент върху конкуренцията за образователни постижения между учениците;
- твърди и идентични образователни подходи към всички деца;
- ограниченост на наличните варианти на съществуващите структурирани учебни програми;
- стихийност при организацията на дейностите. Липса на систематичност във всекидневието;
- влияние на стереотипите, нагласите и дискриминативните практики; Медицинският срещу социалния модел при оценка и предоставяне на подкрепа; доминиращи медицински подходи;
- ефектите на „Сбъдващото се пророчество“, „Плацебо ефекта“, „Заучена безпомощност“, „Натиска на масите“;
- недостатъчно човешки и материални ресурси;
- подготовка на средата.

Посочената като последна бариера – средата, не е с най-малка степен на важност. Тя е онази, която трябва да създаде условия **заедно деца, които не владеят български език** (от етнически малцинства, деца бежанци), **деца в риск** (според фактори, определящи риска – *семейни*: нефункционални семейни структури, загуба, малтретиране; *образователни*– ниска степен на образование; *икономически*– бедност; *политически*– война, терористични атаки), **деца със специални образователни потребности (СОП), деца със специфични обучителни трудности (СОТ) и ученици с изяви дарби** (творческо или продуктивно мислене; лидерски способности; визуални и сценични изкуства; психомоторни способности) да се обучават и развиват. **Това определя училището като среда, в която се осъществява общата подкрепа за личностно развитие**, насочена към **всички деца** в подготвителна група за задължително предучилищно образование и към **всички ученици в класа**, гарантира участието и изявата им в образователния процес и в дейността на училището. Тя (общата подкрепа) включва[4]:

1. Екипна работа между учителите и другите педагогически специалисти;
2. Кариерно ориентиране на учениците;
3. Занимания по интереси;
4. Библиотечно-информационно обслужване;
5. Грижа за здравето въз основа на информация от родителя, представителя на детето или лицето, което полага грижи за детето, за здравословното състояние на детето и за проведени медицински изследвания и консултации и при взаимодействие с медицинския специалист в здравния кабинет в училището;
6. Осигуряване на общезитие;
7. Поощряване с морални и материални награди;
8. Дейности за превенция на насилието и преодоляване на проблемното поведение;
9. Дейности за превенция на обучителните затруднения, включително логопедична работа.

Изброените дейности в училище не омаловажават ролята на *Центровете за подкрепа за личностно развитие*[5], които също осъществяват обща подкрепа за личностно развитие, насочена към: занимания по интереси за тяхното развитие, способностите и компетентностите на децата и учениците в областта на науките, технологиите, изкуствата и спорта и изяви по интереси; кариерно ориентиране на учениците; педагогическа и психологическа подкрепа, включително дейности за превенция на насилието и преодоляване на проблемното поведение; грижа за здравето; осигуряване на общезитие; поощряване с морални и материални награди; ранно оценяване на потребностите и превенция на обучителните затруднения; логопедична работа; екипна работа между учителите и другите педагогически специалисти.

Обект на настоящото изложение е училището, което е необходимо да се превърне в среда за всички ученици. То трябва да създаде максимално благоприятни условия за социализиране на децата – процес, който е определящ в тяхното развитие и включващ:

- „целият многостранен процес на очовечаване на човека...;
- развиване на човешкия потенциал на индивида...;
- цялостният процес на формиране на човешката личност...;
- включване на човек в обществените отношения...;
- усвояване на определена система от социални роли и култура...;
- усвояване на социални функции...;
- придобиване на базисните човешки характеристики: език, култура, обноски, форми на човешко поведение и съзнание...;
- усвояване на социално познание, общуване, навици за практическа дейност;
- усвояване на предметния свят на вещите и на социалните функции...;
- генерална насока към интеграция в колектива”[1]

Независимо кое от определенията за социализация се приеме, водеща е целта, която намира израз в трансформацията в активни членове на обществото, трансфер на култура от една генерация към друга. *В тази връзка училището трябва да стане среда, в която всички деца успешно придобиват умения за практическа дейност.*

За да бъде благоприятно социализиращото въздействие на училището, е необходимо: да се поддържа положителна нагласа у детето към училището и неговия педагогически и възпитателен колектив, учебният процес да бъде организиран и провеждан интересно, живо, близко до играта или съчетано с нея, да въздейства изобщо положително на емоционалната сфера на детето. Родителите не трябва да проявяват ревност към това, че училището или любимият учител (или съученик) им отнемат детето, а тъкмо обратното. Те ще подпомогнат училищната му адаптация, като не допускат незаинтересованост, нито подценяване на учебните занятия както в училището, така и в дома; да се избягват бележкарско поведенческите изисквания; да не допускат афекти и пристрастие към някои евентуални пропуски и несправедливости в учебно-възпитателния процес[3].

Ролята на родителите за превръщането на училището в среда за всички е от изключително важно значение. Освен че не трябва да проявяват ревност, за която вече беше споменато, те трябва да съдействат на учителите в процеса на изграждането на децата като личности. Родителите са най-заинтересованата страна в образователно-възпитателния процес (без да се омаловажават учителите) и тяхното участие е изключително важно при реализиране на каузата „щастливи и образовани деца”. Като членове на *училищните настоятелства* те съдействат както за материалното обезпечаване на процеса на приобщаващо образование, така и за създаване на благоприятен психоклимат. Ролята на родителите в тази посока е от важно значение за *специалното образование* и училищните ръководства трябва да им дадат тази възможност.

Родителите са най-важните партньори на педагогическите специалисти, поради което е необходимо активното им участие под различни форми. То е регламентирано със Закона за предучилищното и училищното образование. Според чл.266 се предвиждат *Обществени съвети*[2], чието предназначение е създаване на условия за активни и демократично функциониращи общности към всяка детска градина и всяко училище. В техния състав има представители както на родителите, така и на финансиращите органи. Тези съвети участват в създаването и приемането на етичен кодекс на училищната общност, както и при обсъждане на *стратегията* на всяко училище и приложените към нея план за действие и финансиране (задължителен реквизит според Закона за предучилищно и училищно образование – чл.263). В нея е необходимо да бъдат залегнали принципите на *Приобщаващото образование*. По този начин ще се откликне на потребностите на деца с различни възможности и то – училището – ще стане желана територия от всички ученици. В становището на асоциацията на родителите относно *Новия закон* едно от подкрепящите законодателни решения е именно „...изискването институциите в системата на предучилищното и училищното образование самостоятелно да разработват и прилагат цялостни политики за подкрепа за личностно развитие на детето и ученика, изграждане на позитивен организационен климат, утвърждаване на позитивна дисциплина и развитие на училищната общност[8].

За реализирането на това решение е необходимо всички заинтересовани страни – родители, учители, училищно ръководство, общинските органи, както и регионалните управления по образование, да работят по посока на промяната в утвърдените стереотипи. Промяна, изразяваща се в създаване на условия за развитие потенциала на всеки ученик съобразно индивидуалните му особености.

Стандартът *Приобщаващо образование не е само обект на специалното образование*. Той измества *предмета* на изучаване на обучението, адаптирането и интеграцията на деца с различни особености в началната училищна педагогика, както и в педагогика на обучението по различни дисциплини. Бъдещите учители (както и детски, начални и тези по предмети от различни културно-образователни области) трябва да имат нужната компетентност за осъществяване на такъв образователно-възпитателен процес, в който участват деца с различни възможности, резултат от особености в развитието им.

Без да се омаловажава ролята на специалните педагози – логопеди, ресурсни учители – началният учител, в качеството си на класен ръководител, има и допълнителни функции свързани с формиране на умения за работа в екип и за изграждане на позитивен организационен климат, като поощрява уменията на учениците за общуване и за интегриране в училищната и социалната среда; правила за поведението на паралелката, съобразени с Етичния кодекс на училищната общност съвместно с учениците; информирание на родителите за:

- програмната система, по която работи, училищния учебен план, по който се провежда обучението в училището, седмичното разписание и възможностите за избор на допълнителни форми на педагогическо взаимодействие или на занимания по интереси;
- успеха и развитието на децата им в процеса на обучение, възпитание и социализация, за спазването на правилата в училището и на Етичния кодекс с цел приобщаване към училищната общност;
- възможностите и формите за обща и допълнителна подкрепа за личностно развитие на детето или ученика, за определения график на допълнителното обучение и на допълнителните консултации по учебни предмети, за предлаганите занимания по интереси;
- допуснатите отсъствия и възникнало проблемно поведение с цел набелязване на мерки за преодоляване.

Посочените функции на началния учител като класен ръководител поставят пред него отговорната задача да създаде среда, в която общуването между всички деца да е такова, че да не накърнява достойнството им независимо от техните възможности. Среда, която предразполага децата със СОТ и СОП, среда на толерантност и търпимост. Началният учител, в качеството си на класен ръководител, формира колектив не само от ученици с различни интереси, възможности и потребности. Той създава и колектив от родители, обединени от общата цел – просперитета и развитието на техните деца.

Началният учител, съвместно с предвидените длъжности според Наредбата за статута и професионалното развитие на учителите, директорите и другите педагогически специалисти: „ресурсен учител“ (чл.4, (3)) „психолог“ (чл. 11. (1)) и „логопед“ (чл. 13. (1)) [6] – всеки от тях има своите функции, регламентирани в цитирания нормативен документ – определя конкретните образователни цели на учениците със специални нужди за всяка учебна или образователна единица. Въз основа на училищния учебен план се разработва *индивидуален учебен план* за учениците в индивидуална форма на обучение, както и при необходимост за: *учениците със специални образователни потребности*, които се обучават в дневна, вечерна, комбинирана, дистанционна форма или в дуална система на обучение; *учениците с изяви дарби*, които се обучават в комбинирана, дистанционна форма или в дуална система на обучение

Породената нова реалност поставя проблема за създаване на такава организация на образователно-възпитателния процес, при която преподавателят да откликне на потребностите на всички обучавани – както на учениците без трудности и с изяви възможности, така и на такива със специални потребности. В Закона за предучилищно и училищно образование е заложена необходимостта от „придобиване на компетентности, необходими за успешна личностна и професионална реализация и активен граждански живот в съвременните

общности” [1]. Като променлива величина „в тях се отразява стремежът да се отговори на тенденциите в развитието на науките и на промените в социокултурната действителност. От функциите, които искаме да реализираме, се ръководим при обосноваване на съдържанието, принципите, технологията, критериите за оценяване на ефективността, системата на контрол и пр.” Те са в основата на компетентностния подход, който съдейства за постигане на целите на предучилищното и училищното образование, като създава условия за развиване на способността за себеизява и социализация. У учениците не се натрупват самоцелно езикови знания, а се изграждат умения за адекватно общуване в различни комуникативни ситуации. Така потребността от езикова подготовка е осъзната и мотивирана. Резултат от езиковото обучение не са вече знанията, а способността за правилното им използване при участие в речевия акт. В тази връзка е необходимо училището да се превърне в среда, която да осигури максимално добри условия за овладяване на заложените в Учебните програми по всички предмети в начален етап на основно образование, съвременни ключови компетентности [7]:

- Компетентности в областта на българския език;
- Умения за общуване на чужди езици;
- Математическа компетентност и основни компетентности в природните науки и на технологиите ;
- Дигитална компетентност ;
- Умения за учене;
- Социални и граждански компетентности ;
- Инициативност и предприемчивост ;
- Културна компетентност и умения за изразяване чрез творчество;
- Умения за подкрепа на устойчивото развитие и за здравословен начин на живот и спорт.

Всяка от компетентностите има своето място и определящо значение за формиране на учениковата личност, което не е предмет на настоящото изложение. Системата от компетентности поставя въпроса за необходимостта от прилагане на интерактивни методи, които ще обезпечат процеса на формирането им. Нещо повече – *търсят се такива, които да обезпечат работата с деца, които имат различни възможности и умения. Методи, в основата на които индивидуалността на обучавания е водеща.* Методи, които мотивират учениците.

Мотивацията за учене е в основата на успеха на всички ученици, но тя е с особено значение при деца със затруднения. За целта е необходимо да се създава среда, в която знанията се овладяват трайно и функционално, предложени са в близък до живота на учениците практически и социален контекст, а ученето се характеризира с осъзнатост на намеренията и съзнателна мотивация. За да осигури това, от учителя се очаква да прилага такива технологии и алгоритми на работа, които подпомагат възприемането и разбирането от учениците.

Направените изводи са основа за планиране на дейността на учителя по посока на диференцирано поставяне на задачите. Необходимост, породена от различната степен на потребност от участие в образователно-възпитателния процес. Защото ученето не е просто получаване, натрупване и преработване на информация, а активен процес, при който личността конструира индивидуален познавателен образ на действителността според конструктивизма. От тази гледна точка целта на обучението не е само да даде на учениците повече информация, а да подпомогне процеса на когнитивното им развитие, т.е. изграждането и преструктурирането на познавателните структури. Това се постига, като се гради комплексна учебна среда, в която учениците придобиват нов социален опит и се формират социалните и гражданските компетентности у учениците.

References:

1. **Andreev, M.** (1988) *Pedagogicheska sotsiologiya (Pedagogical Sociology)*
2. *Zakon za preduchilishtnoto i uchilishtnoto obrazovanie. (Law on pre-school and school education). Obn.DV,br.79 ot 13.10.2015*
3. **Ivanov, I.**, (1998): *Pedagogicheska sotsiologiya (Pedagogical Sociology)*

4. **Kyurkchiyska, V.** (2017): *Priobshtavashtoto obrazovanie – predizvikatelstvo za nachalniq uchitel.* (Inclusive education - a challenge for the primary school teacher). Universitetsko izdatelstvo, Shumen
5. Naredba na MON za priobshtavashto obrazovanie. (Ordinance on inclusive education). Obn.DV, br.86/ 27.10.2017 г
6. Naredba №12 na MON za statuta i profesionalното razvitie na uchitelite, direktorite i drugite pedagogicheski spetsialisti. (Ordinance No 12 of the Ministry of Education and Research on the status and professional development of teachers, directors and other pedagogical specialists) Obn.DV, br.75 ot 27.09.2016
7. <http://minedu.government.bg/?go=page&pageId=1&subpageId=28>
8. http://roditeli.org/index.php?option=com_content&view=article&id=48&Itemid=2

*доц. д-р Виолета Иванова Кюркчийска
at Konstantin Preslavsky – University of Shumen
e-mail: v.kyurkchiyska@shu.bg*

*Svetlana Dimitrova
Teacher in primary school “Yordan Yovkov”, Kavarna
e-mail: svetlana_gd@yahoo.com*